

Ekologinis pažeidžiamumas ir kasdienės patirtys pamario krašto užliejamose teritorijose

Mykolė Lukošienė

Šiame straipsnyje analizuojamos Nemuno deltos potvynių užliejamos teritorijos gyventojų kasdienio gyvenimo patirtys sudėtingomis gamtinėmis sąlygomis. Keliamas klausimas, kaip kasdieniame gyvenime išryškėja gyventojų ekologinis pažeidžiamumas, kokios įtampos atsiskleidžia. Straipsnio teorinėje dalyje apžvelgiamos ir pristatomos politinės ekologijos teorijos ir tyrimai kasdienybės patirtims tyrinėti, kurie leidžia taikliai tyrinėti pažeidžiamumo reiškinį pamaryje. Šio straipsnio empirinėje dalyje daugiausia dėmesio skiriama gyventojų kasdienėms patirtims, kurių metu išryškėja gamtos, žmogaus ir valstybės ašis ir gyventojų ekologinis pažeidžiamumas, suprantamas kaip įvairių priežasčių kompleksas. Atliktas tyrimas parodo, kaip atsiskleidžia ir kuo pasireiškia gyventojų ir regiono ekologinis pažeidžiamumas, veikiamas gamtos sąlygų, sovietmečio palikimo, ir kaip kasdienybėje iškyla ir sprendžiamos įtampos.

Raktažodžiai: *potvyniai, pažeidžiamumas, kasdienės patirtys, politinė ekologija, socialinis nesaugumas.*

This paper aims to research the everyday experience of local people living in the Nemunas delta *pamaris* flooded area, their relationship with nature, everyday problems, and the challenges of living in difficult circumstances. The paper aims to grasp how local people experience flooding, what challenges they encounter and how they are met, how people resolve flood-induced problems, and how resilience is shown in the community. Using political ecology theories and research, we analyse the ecological vulnerability that revealed itself in everyday experience. Ethnographic research uncovered deeper tensions, border-making practices in the community, power and gender relations, and the role of the state.

Key words: *flooding, vulnerability, everyday experience, political ecology, social insecurity.*

Mykolė Lukošienė, Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Sociologijos katedra, Socialinės antropologijos centras, Jonavos g. 66-303, LT-44191 Kaunas, el. paštas: mykole.lukosiene@vdu.lt

Įvadas

Potvyniai pamario krašte¹ yra kasmetinė problema, kai dažniausiai atlydžio metu ledų sangrūdos sukelia vandens išsiliejimą plačioje pamario krašto teritorijoje šalia Nemuno upės ir jos atšakų – Atmatos ir Skirvytės. Be to, kad potvyniai cikliškai beveik kiekvienais metais užlieja gyvenvietes ir kelius ir sukelia problemų bei apsunkina gyvenimą potvynių užliejamose teritorijose gyvenantiems žmonėms, potvyniai yra labai svarbi vietos gyventojų savasties dalis, pamario krašto simbolis, neišvengiamybė ir regioną bei žmonių kasdienybę apibūdinantis reiškinys. Kalbant apie pamario kraštą ir čia esančią Nemuno potvynių užliejamą zoną šiame tyrime, pamario terminu vadinami užliejamoje zonoje esantys kaimai, vienkiemiai ir miesteliai, geografiškai išsidėstę rytinėje Kuršių marių pakrantėje Lietuvos teritorijoje. Tyrimo metu buvo analizuojamas Nemuno potvynių užliejamos teritorijos gyventojų ekologinis pažeidžiamumas kasdienėse patirtyse, socialinės įtampos ir problemos. Pažeidžiamumo (angl. *vulnerability*) perspektyva, interpretuojama per politinės ekologijos (angl. *political ecology*) teoriją, suteikia priėjimą tyrinėti gyventojų kasdienes patirtis, tarpusavio santykius, socialines įtampas, sudėtingos gamtinės situacijos vertinimus. Dažniausiai potvyniai tiriami daugiau iš fizikiniu aspektu, sudaromi prognozių žemėlapiai, o socialinis-ekologinis pažeidžiamumas (angl. *social-ecological vulnerability*) laikomas padariniu, o ne kompleksiniu reiškiniu, todėl šiame straipsnyje būtent kompleksiskai bus interpretuojamas pažeidžiamumo reiškinys užliejamoje teritorijoje gyvenančių žmonių patirtyse.

Turint omenyje labai glaudžius žmogaus, gamtos ir valdžios ryšius pamario krašte, kyla pagrindinė šiame straipsnyje² analizuojama tyrimo problema: ką kasdieniame gyvenime patiria Nemuno potvynių užliejamose teritorijose gyvenantys žmonės, su kokiais sunkumais susiduria, kaip kasdieniame gyvenime atsiskleidžia santykis su aktyviai žmonių gyvenime veikiančia gamta? Iš šios problemos kyla ir tolesni probleminiai klausimai. Kadangi, ypač žvelgiant iš antropologinės holistinės perspektyvos, žmogaus veikla nėra be konteksto ir pažeidžiamumą veikia įvairūs persidengiantys veiksniai, tokie kaip gamta, istoriniai įvykiai, tradicijos, bendruomenės aktyvumas arba neaktyvumas ir valdžios veikla, istorinė pamario krašto perspektyva kelia klausimą, kaip žmonių, gamtos

¹Šiame darbe pamario užliejama zona vadinama Nemuno deltos potvynių užliejama teritorija, toliau straipsnyje vartojant terminą pamario kraštas, remiantis gyventojų vartojamu pavadinimu, užfiksuotu lauko tyrimo metu.

²Straipsnis parengtas remiantis atliktu tyrimu ir socialinės antropologijos magistro darbu „Tarp katastrofos ir gyvenimo būdo: užliejamo Pamario krašto gyventojų kasdienio gyvenimo patirtys ir (iš)gyvenimo strategijos pažeidžiamumo sąlygomis“, vadovė doc. Kristina Šliavaitė. Magistro darbas apgintas 2014 m. Vytauto Didžiojo universitete, Socialinių mokslų fakulteto Sociologijos katedroje.

ir valdžios sąveiką paveikė istoriniai įvykiai, kaip tai siejasi su pažeidžiamumu ir kaip ši sąveika reiškiasi kasdienybėje.

Straipsnio teorinėje dalyje aptariama pažeidžiamumo sąvoka katastrofų antropologijos perspektyvoje ir politinės ekologijos teorija, leidžianti atskleisti ir analizuoti santykius tarp gamtos ir kultūros (Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994; Fortun 2001; Hoffman 1999; Anderson 1994; Cupples 2007; Barrios 2011a; Barrios 2011b; Franklin 2008; Aboagye 2012). Šiame darbe ekologinio pažeidžiamumo (angl. *ecological vulnerability*) sąvoka vartojama atskiriant nuo technologinio pažeidžiamumo ir akcentuojant sąsajas su ekosistema, nagrinėjant žmonių prisitaikymą ir iššūkius gyventi tokioje potvynių veikiamoje ekosistemoje. Politinė ekologija leidžia taikliai tyrinėti pažeidžiamumo kaip kompleksinio reiškinio raišką ir priežastis, atveriančias socialines įtampas ir fragmentacijas. Empirinėje straipsnio dalyje bus aptariamas gyvenimo būdas užliejamoje potvynių zonoje, kaip keičiasi žmonių praktikos, kaip vietiniai gyventojai vertina gamtines sąlygas, valdžios dėmesį. Lietuvoje potvyniai pamaryje esančioje Nemuno deltoje yra tyrinėti iš kultūrologinės perspektyvos kraštotyriminkų. Ypač verta išskirti istorinius-etnografinius-architektūrinius M. Purvino tyrimus pamaryje, kuriuose jis aprašė Rusnės gyvenvietės architektūrą (Purvinas 1992), Nemuno deltos istorinę raidą (Purvinas 2006), pievininkų kaimus Nemuno deltoje, jų raidą bei gyvenamosios bruožus (Purvinas 2001; Purvinas 2007) ir kt., kraštovaizdžio architektūros tyrimą – V. Jenciaus magistro darbą, kuriame jis pristato Pamario krašto viziją (Jencius 2010). Taip pat iš socialinės atminties perspektyvos 2013 m. J. Jonutyte, L. Būgienė ir A. Krasnovas monografijoje tyrinėjo Lietuvos pasienio miestelių atmintį ir tapatybę, kur vienas iš trijų miestelių buvo Mažosios Lietuvos Vilkyškiai (Būgienė, Jonutyte, Krasnovas 2013). Šis straipsnis papildys pamario krašto tyrimų gretas iki šiol šioje srityje nedarytu antropologiniu tyrimu, apšaukiančiu ir analizuojančiu gyventojų jausenas ir patirtis *čia ir dabar*, o socialinės antropologijos metodologija atskleis kasdienybėje išryškėjantį pažeidžiamumą, žmonių, valstybės ir gamtos santykius.

Teorinės tyrimo priegigos

Teorinis šio tyrimo pagrindas sudarytas iš kelių teorinių priėjimų, galinčių padėti suprasti gyventojų patirtis ir socialinius bei kultūrinius procesus, vykstančius pamaryje. Politinės ekologijos tyrimai leidžia analizuoti ir suprasti žmonių pažeidžiamumo patirtis, socialinio saugumo netekimo jauseną, socialines ir politines galios struktūras, sudėtingomis gyvenimo sąlygomis išryškėjančias įtampas. Politinės ekologijos teorijos ir pažeidžiamumo prieiga yra plačiai taikoma katastrofų antropologijos tyrimuose kaip dėkingi teoriniai analitiniai įrankiai, kuriais galima atskleisti kompleksinius socialinius santykius, kurie klostosi gy-

venant sudėtingomis gamtinėmis sąlygomis (Barrios 2014; Barrios 2011a; Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994; Bolin 2007; Bolin, Stanford 2002; Oliver-Smith 1996; Oliver-Smith 1998; Oliver-Smith 2002). 1960 m. padidėjęs mokslininkų susidomėjimas kultūrine ekologija išaugo į politinės ekologijos ir diskurso analizės tyrimus devintajame dešimtmetyje. Dėl šių tyrimų gamtinių stichijų (katastrofų) padarinių tyrimai antropologijoje tapo aktualūs ir svarbūs (Oliver-Smith 2002: 20). Katastrofos terminas literatūroje yra įvairiai diskutuojamas. Tyrinėtojai klausia ir diskutuoja, kokio masto turi būti įvykis, kad būtų įvardijamas katastrofa (Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994; Oliver-Smith 1996; Oliver-Smith 1998). Katastrofų antropologijos prieigoje katastrofos termino reikšmė keitėsi, pradžioje tai buvo gamtos stichijos sukeliama padariniai žmonėms, vėliau buvo papildyta žmogaus ir technologijos kilmės įvykiais, o naujausiuose tyrimuose katastrofa laikomi ir sunkiau apibrėžiami žala sukeliantys įvykiai ar jų kompleksai (Bryant 1991; Oliver-Smith 1996; Pelling 2001; Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994). Ankstyvuose katastrofų antropologijos tyrimuose į katastrofos sąvokos kategoriją patekdavo tokie gamtos reiškiniai kaip ugnikalnio išsiveržimas ar žemės drebėjimas, o vėliau kategorija prasiplėtė ir pasipildė tokiais reiškiniais kaip teršalų išsiliejimas, gaisrai, sausros, badas ir iš pirmo žvilgsnio atrodantys „švelnesni“ įvykiai ar aplinkybės: gyvenimas šalia atominės elektrinės ar nuolat patvinstančių upių pakrantėje. Šiame tyrime pasitelkiant teorines prieigas, buvo remiamasi išsiplėtusia ir lankstesne katastrofos termino samprata.

Politinės ekologijos tyrimuose pažeidžiamumas ilgą laiką buvo laikomas ekologinės nelaimės rezultatu, pasekme, geriausiu atveju – atskira dalimi įvykių grandinėje (Adger 1999, cituota iš Few 2003: 50). Garsūs katastrofų tyrinėtojai P. Blaikie, T. Cannon, B. Wisner, I. Davis pažeidžiamumą apibrėžia kaip individo ar grupės gebėjimą pasiruošti, tvarkytis, atsilaikyti, atsigauti ir prisitaikyti prie sudėtingų gyvenimo sąlygų (Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994). Šiuo atveju pažeidžiamumas apima platesnę sritį, tai daugiau holistinis požiūris į sunkią situaciją, pažeidžiamumas suprantamas kaip įvairių priežasčių ir pasekmių kompleksas. Pažeidžiamumą dėl gamtos aplinkybių gali lemti įvairūs socialiniai procesai, pavyzdžiui, staigi urbanizacija, miestų ar gyvenviečių plėtra, aplinkos, gamtos nykimas, ekonominės krizės, politiniai, kariniai konfliktai, nepagalvotos ar prastai vykdomos plėtros programos. Taigi įvairios, dažnai sutampantios, ilgalaikės, sunkiai užfiksuojamos priežastys gali lemti bendruomenės pažeidžiamumą aplinkos faktoriams. Be anksčiau minėtų, negalima atmesti ir apsigyvenimo tam tikrose vietose, nevienodos socialinės padėties, politinių nelygybių, nepakankamos valstybės priežiūros (Bolin 2007: 125). Reikia pažymėti, kad pažeidžiamumo samprata sulaukia ir kritikos, kai regionas ar bendruomenė, ar atskiri gyventojai įvardijami kaip pažeidžiami, konstruojamas pažeidžiamumo diskursas, kuris nuneigia vietos gyventojų įgalinimą, nuvertina gebėji-

mus ir strategijas prisitaikyti (Bankoff 2001). Pažeidžiamumas arba ekologinis pažeidžiamumas šiame tyrime suprantamas kaip situacija, kuri veikia gyventojų galimybes atsilaikyti ir gebėjimą atsigaivinti sudėtingomis gamtos sąlygomis.

Pažeidžiamumą formuoja ir kartu gali atskleisti sudėtingas ir daugiasluoksnis vietos, infrastruktūros, sociopolitinės struktūros ir ideologijos kompleksas. Nelaimė ar kritinė situacija leidžia pamatyti labiau išreikštus, aršesnius galios santykius visuomenėje. Rizika nukentėti nelaimės atveju ir pažeidžiamumas gali skirtis skirtingose socialinėse grupėse. Tai, pasak tyrinėtojų, lemia lytis, išsilavinimas, socioekonominis statusas, rasiniai, tarptautiniai santykiai, amžius, ir pan. (Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994; Escobar 1997; Escobar 1999; Fortun 2001; Hoffman 1999; Anderson 1994; Cupples 2007; Barrios 2014; Barrios 2011a; Franklin 2008; Aboagye 2012). Šie faktoriai gali būti susiję su vis didėjančiu nuskurdimu ir pažeidžiamumu, jei gyvenama nuolat niokojamoje teritorijoje, bei vis didesne pažeidžiamų žmonių marginalizacija. Politinės ekologijos teorijos, taikomos katastrofų antropologijos tyrimuose, analizuoja dinamiškus santykius tarp žmonių populiacijos, jų socialiai ir politiškai konstruojamų prisitaikymo ir išgyvenimo strategijų ir gamtinės aplinkos. Šie nenutrūkstantys ir vis perkuriami santykiai sukuria didesnio arba mažesnio pažeidžiamumo sąlygas ir reagavimą į katastrofas (Oliver-Smith 1996: 304).

Reikia pažymėti, kad modernistiniai politinės ekologijos tyrimai kritikuojami daugiausia poststruktūralizmo teorijos ir išsakyta kritika nurodo teorijų ribotumus. Poststruktūralizmo teorijų prieiga politinėje ekologijoje analizuoja ir persvarsto sąvokas, sampratas ir kategorijas, kuriomis aiškinami ir vertinami žmogaus ir gamtos, visuomenės, kultūros ir gamtos santykiai. Arturo Escobaras, poststruktūralizmo atstovas, diskutuoja Žemės, gamtos simbolinį užkariavimą, kurį mato ne tik kolonijiniame ir postkolonijiniame, postsocialistiniame ar apskritai moderniam kontekste ir industrializacijoje, bet ir postmodernistiniuose tvarios gamtos judėjimuose siekiant tolygiau perskirstyti gamtos resursus (Escobar 1997). A. Escobaro teoriniai svarstymai ir požiūris šiam tyrimui yra svarbūs, nes analizuoja plėtros metu atsirandančias įtampas, gamtos užkariavimą ir plėtrą per sąlytį su gamta apskritai. Escobaras kritikuoja plėtros ir industrializacijos procesą ir politinę ekologiją laiko esmine tyrimų arena, kurioje plėtra diskutuojama ir perkonstruojama (Escobar 1997: 509). Escobaro požiūryje ypač svarbus galios diskursas, kai modernybė priešinama tradicijai, jis kritikuoja moderniąją plėtrą, kuri „nuleidžiama“ iš viršaus ir geriausiu atveju užgožia, o blogiausiu – visai išnaikina vietines sugyvenimo su gamta praktikas ir vietinį žinojimą (Escobar 1995).

Šiame straipsnyje nagrinėsiu pamario gyventojų pažeidžiamumą, sudėtingas kompleksines situacijas, kokios susidaro potvynių užliejamoje teritorijoje, kai susipina gamtos, socialinės, lytiškumo, politinės, istorinės ir kitos dimensijos.

Pirmiausia pristatysiu tyrimo lauko metodologiją, kitame skyriuje bus pristatomas gyvenimas potvynio zonoje ir aptariama, ką reiškia gyventi skirtingose potvynio paliečiamose teritorijose. Toliau bus analizuojama, kodėl žmonės renkasi gyventi potvynio sąlygomis ir kaip yra prisitaikę, po to analizuojama moterų patirtis ir sunkumai sudėtingomis gamtinėmis sąlygomis. Taip pat bus aptariamas valstybės (tiek dabartinės valdžios, tiek istorinių aplinkybių) vaidmuo žmonių ir gamtos santykiuose.

Tyrimo laukas ir metodologija

Pamario krašto užliejama teritorija yra išsidėsčiusi Nemuno pakrantėje, į kurią įeina Nemuno delta. Potvynis įvyksta dažniausiai per atlydį, kai ledonešio metu susidaro ledų sangrūdos Nemuno, Minijos, Šyšos, Skirvytės, Atmatos ir kitose regiono upėse. Nemuno deltos regioninio parko duomenimis, dažniausiai prasideda kovo mėnesį, vidutiniškai trunka 16 dienų (maksimaliai – 51 diena) (žr. Potvyniai 2011). Visos pievos, esančios Nemuno pakrantėje, dažniausiai užliejamos ledonešio metu, atsirandant ledų sangrūdoms. Potvynio metu, nepaisant įrengtų polderių, kurių pamaryje yra trylika, užliejami vietos keliai, gyvenvietės, pievos Šilutės, Pagėgių savivaldybėse, Rusnės sala. Ypač daug dėmesio sulaukia kelias nuo Šilutės miesto iki Rusnės gyvenvietės, dažniausiai aptariamas viešojoje erdvėje kaip labiausiai užliejamas ir jau tapęs tarsi potvynių pamaryje simboliu.

Lauko tyrimo metu buvo bandoma pasiekti žmones, kurie nuolat gyvena arba gyveno užliejamoje pamario Nemuno potvynių zonoje, nes buvo įdomu suprasti, ką reiškia gyventi užliejamose vietose, kodėl žmonės neišsikelia, su kokiomis problemomis susiduria ir kokios jų kasdienės patirtys. Kadangi daugelis gyvenviečių, kurios nuolat užliejamos, yra atokios, daugiausia tai maži vienkiemiai, patogiausias būdas pasiekti informantus buvo pasirinktas „sniego gniūžtės“ metodas. Atradus pagrindinį informantą (angl. *key informant*), kuris kartu buvo ir „tyrimo lauko vedlys“ (angl. *gate keeper*), sekiau jo pirmaisiais rekomenduojamais informantais. Tyrimas buvo atliekamas keliose vietose, esančiose Nemuno deltos užliejamoje teritorijoje: Rusnės miestelyje, vienkiemiuose tarp Šilutės miesto ir Rusnės miestelio, taip pat užliejamuose kaimuose tarp Šilutės ir Pagėgių savivaldybių – Galzdonuose ir Plaškiuose. Kai kurie interviu buvo atlikti ir neužliejamose teritorijose – Usėnuose, be to, ir Tauragės rajono Pagramančio miestelyje, kuris taip pat yra užliejamoje zonoje, bet užliejamas daug rečiau nei pamario krašto kaimai.

Tyrimo metu taip pat buvo atliekamas dalyvaujantis stebėjimas (daugiausia antrame tyrimo etape 2014 m. žiemą ir pavasarį) ir stebėjimas, pusiau struktūruoti ir nestruktūruoti interviu, neformalūs pokalbiai bei lauko tyrimo aprašymai. Tyrimo pradžioje naudoti pusiau struktūruotus interviu, klausinėjant in-

formantus pagal iš anksto numatytą temą, bet antrame etape labiau pasitvirtino nestruktūruoti pokalbiai, atskleidę ne tik prisitaikymą prie potvynio, bet ir bendruomenės gyvenimą, problemas ir kylančias įtampas. Nors interviu ir suteikė daug naudingos medžiagos, ne mažiau svarbūs yra neformalūs pokalbiai, kurių viso apytiksliai buvo apie 130. Tyrimo, kuris buvo vykdomas 2013 m. liepą–2014 m. balandį, buvo atlikta 13 giluminių interviu. 1 interviu buvo struktūruotas, kiti – nestruktūruoti. Interviu ir neformalūs pokalbiai buvo atliekami su įvairaus amžiaus, lyties ir skirtingose pamario teritorijose gyvenančias gyventojais. 6 iš 13 informantų, su kuriais atlikau interviu užliejamoje zonoje, buvo pensinio amžiaus, 4 vyrai ir 9 moterys, 7 iš 13 informantų buvo darbinio amžiaus pamario gyventojai. Pagrindinis informantų atrankos kriterijus buvo gyvenamoji vieta, t. y. informantas turėjo gyventi arba būti gyvenęs, arba gyvenantis šalimais užliejamos zonos ir kasdienėmis patirtimis susijęs su potvynių zona. Šiame tyrime daugiausia vyrauja įvairaus amžiaus moterų interviu duomenys, nes jie geriausiai atskleidė santykį tarp gamtos, valstybės ir žmogaus.

Lauko tyrimas Nemuno potvynių užliejamoje teritorijoje turėjo sunkumų ir tam tikrų ribotumų. Pirmiausia kaimai ir vienkiemiai, kurie dažniausiai nukentčia nuo potvynio ir kuriuose nuolat gyvena žmonės, t. y. ne atostogauja (kai apsistoja pamario krašto vasarnamiuose), o gyvena ir ūkininkauja, yra įsikūrę labai atokiai tiek nuo pagrindinių gyvenviečių, tiek ir nuo kitų kaimų, su kuriais kiti vietos gyventojai ir ypač valdžios institucijos palaiko labai fragmentiškus ryšius. Dėl tokios situacijos sunku prieiti prie gyventojų, o ypač atlikti dalyvaujantį stebėjimą. Taip pat tyrimo laikotarpiu įsigalioję nauji įstatymai, numatantys didžiules baudas už brakonieriavimą, sukūrė nepasitikėjimo atmosferą, kai vietiniai gyventojai, manęs nepažinodami, bendravo per atstumą, kai kurie net neįsileisdavo į kiemą, mojuodavo nuo durų, kad nieko nežino apie potvynius ir papasakoti nieko negali, o ką jau kalbėti, kad buvau ne vietinė ir domėjimasis potvyniais kėlė juoką. „Sniego gniūžtės“ metodas, viena vertus, leidžiantis priartėti prie sunkiai pasiekiamų kaimų ir gyventojų, turi ir trūkumų, nes galėjo padėti atskleisti tik riboto skaičiaus gyventojų patirtis ir todėl nebūtinai pretenduoja atskleisti viso pamario krašto patirtis.

Gyvenimas potvynio zonoje

Nemuno deltos potvynių užliejama zona pasižymi išskirtinėmis gamtos sąlygomis, sukeliančiomis tiek keblumų, tiek suteikiančiomis gyventojams atitinkamų pranašumų. Potvyniai yra būtina gamtos sąlyga, kuri padeda pakrančių ekosistemoms – padeda atsikurti gamtai, sukuria būtinas sąlygas žuvų, kitos laukinės gyvūnijos klestėjimui, upių išsiliejimas iš krantų reikalingas vandens tekėjimui užtikrinti. Be to, potvynių vanduo praturtina dirvožemį ir užneša pakrantės žemes nuosėdomis, kurios būtinos išlaikyti upės vagą ir pakrantes (Blaikie,

Cannon, Wisner, Davis 1994: 176). Taigi gyvenimas potvynių zonoje nebūtinai gali būti vien neigiamai veikiamas ekologinio, politinio ir ekonominio pažeidžiamumo. Prieš vykstant vykdyti antropologinio tyrimo pamario užliejamoje zonoje, kilo klausimai, kaip žmonės yra prisitaikę gyventi vandeniui užliejamose pievose, su kokiais iššūkiais susiduria ir kuo gyvena vietos gyventojai. Taip pat spaudoje prieš tyrimą buvo publikuotų straipsnių, kuriuose buvo klausiama gyventojų, kodėl jie neišsikrausto iš užliejamų teritorijų, kodėl vis dar gyvena, nors jų namai stovi pavojaus zonoje ir žmonės rizikuoja toliau būti tvindomi. Viešuosiuose anonimiškuose komentaruose vietos gyventojai buvo laikomi neracionaliais ir kvailais, kad susidūrę su pavojingomis gyvenimo sąlygomis, nesinaudoja pirma proga išsikelti, o gal ir naudojasi kažkokiomis privilegijomis ar išmokomis (Petrošiūtė 2013; Valatkienė 2013).

Savo tyrimą pradėjau nuo Rusnės, kurioje ir atlikau pirmuosius stebėjimus, neformalius pokalbius, o vėliau ir pirmuosius interviu. Rusnės miestelis yra išskirtinis geografiškai, ir rusniškių reprezentuojamas kaip išskirtinis, kaip vietiniai pabrėžia, – „vienintelė gyvenama sala Lietuvoje“. Išskirtinės gamtinės sąlygos – vandens telkiniai, kraštovaizdis, architektūra, išskirtinė flora ir fauna – suteikia galimybę Rusnėje plėtoti rekreacinę veiklą, todėl aplink gausu kaimo turizmo sodybų, žmones traukiančių renginių. Rusnė, kaip turistų traukos vieta, žiniasklaidoje aprašinėjama dažniau nei aplinkiniai kaimai ir vienkiemiai. Internetiniame portale lrytas.lt akcentuojamas dažniausiai potvynis Šilutės-Rusnės kelyje, pabrėžiant, kokius sunkumus tai sukelia rusniškiams: „Jis – lyg sprangi ašaka gerklėje tiems, kas pamario krašte gyvena, mokosi, dirba. Ypač – Rusnės salos žmonėms. Jiems susisiekti su žemynine dalimi gyvybiškai būtina, o perkėloje kone ištisus du mėnesius šiemet teko gaišti po valandą ir dvi“ (žr. Aleksėjūnienė 2013).

Ši citata kaip pavyzdys pateikiama iš žiniasklaidos pranešimų apie potvynius, kuriuose informacijos apie kitus užliejamus kaimus galima rasti tik statistiniuose duomenyse, vardinant užlietus kaimus, nepateikiant gyventojų patirčių ir nuomonių. Kyla klausimas, kaip konstruojama nuomonė apie esamą grėsmę, kodėl ir kaip Rusnės sala tampa pagrindiniu nukentėjusiuoju per potvynių sezoną, kur pradingsta kitų užliejamų teritorijų gyventojų balsai ir kaip padėti juos išgirsti.

Rusnėje kalbinti žmonės apie potvynį kalbėjo daug ir noriai, ypač vertinant tyrimo laikotarpiu sugriežtėjusias baudas už brakonieriavimą, kai žmonės vienkiemiuose vengė kalbėtis ir įsileisti į namus. Kadangi pati Rusnės sala beveik iš visų pusių apsaugota pylimais, miestelis apsemiamas mažai. Panašiai ir pats Šilutės miestas, potvynis paties miesto nesiekia, tik sudaro nepatogumus jį pasiekti užlietu keliu. Potvyniai sukelia problemų, bet daugiausia dėl prasto susisiekimo:

Žinote, užsemia tai beveik kiekvienais metais. Aišku, čia mūsų vandeniu neužpila, bet pravažiuoti jau sudėtinga. Ir kai gyveni, tai pripranti, nu nebe-stebina tas, aš tai visiša rusniškė, visą gyvenimą čia nugyvenus, tai mačius tų potvynių. Bet kad netikėtai greitai užsemia tą kelią. Ir nežinia, iš kur pasisuks vėjas, kaip elgsis gamta (moteris, apie 50 metų, Rusnė, 2013 m. vasara).

Vienas plačiausiai diskutuojamų sprendimų yra estakados statyba, kuri pakeltų kelią iš Šilutės į Rusnę, ir akivaizdžiai palengvintų susisiekimą Rusnės salos gyventojams. Žmonės skirtingai atsiliepia apie planuojamą estakados per kelią statybą. Pačios Rusnės gyventojai džiaugiasi ir laukia, nes estakada palengvins susisiekimą, padės verslui įsikurti saloje, tačiau neaišku, kaip tokia statyba paveiks ir taip tuštėjančias užliejamas gyvenvietes aplink kelią. Kalbantis su žmonėmis, estakada minima kaip vienintelė išeitis gelbėjantis nuo potvynių. Tačiau reikia pažymėti, kad Rusnės sala ir užliejamas kelias į Rusnę nėra vienintelis potvynių pamaryje reiškiny. Nedideli užliejamoje zonoje esantys kaimai, tokie kaip Plaškiai, Galzdonai, Žalgiriai patiria kitokius potvynių padarinius.

Nu ką, rusniškiam kitaip, juos tai kilnoja potvynio metu nemokamai, o kitiems... Sukasi patys ir tiek. Pas juos gi kelias, kelią užlieja, ižas eina, užkiša kanalus ir užpila kelią. Tai va juos tai perkelia, rusniškius vežioja. Aišku, gyventi ten turi. Žinai, man atrodo, kad visuose kaimuose, ar čia pamary, ar kur kitur, žmonėmis nesirūpina, ar tu čia Molėtus žiūrėsi, ar Zarasus kokius (moteris, 46 metai, Galzdonai, 2014 m. pavasaris).

Jaučiami socialiniai skirtumai. Užliejamų ir ne taip dėmesingai tvarkomų vietų gyventojai tarsi jaučia nuoskaudą, kad Rusnė, kaip turistų traukos centras, laikomas svarbesniu, jų gyventojų poreikiai prioritetiniai palyginti su vienkiemiais ar tuštėjančiais kaimais.

Rusnė ta tai gauna to dėmesio, ir tie visi vienkiemiai aplink kelią irgi gauna. Viskas gerai yra ta Rusnė ir kelias į Rusnę, nes nu kiek ten tų gyventojų yra, visokie ten Žalgirių pelkininkai, pašyšaičiai ten visokie ir kiti. Su jais nėra jau taip blogai, sulaukia jie to dėmesio ir tų amfibijų pravažiuojančių. Ir jie dar iš tikro nepatiria to, ką patiria Galzdonai, Plaškiai ką patiria. Ką patiria, Kucai, pusė Šilgalių kaimo. Nes niekas nežino tų kaimų, jie gi yra tarp Pagėgių ir Šilutės (mergina, 26 m., Usėnai, 2014 m. pavasaris).

Šiuose skirtinguose potvynių padarinių ir aplinkybių vertinimuose galima išvelgti, kaip įvairiai įtaka politinei valdžiai naudojasi Rusnėje ir nuošaliuose kaimuose gyvenantys žmonės ir kaip nevienodai pasiekama pagalba ir skiriama dėmesio potvyniu metu. Pagalba laikoma ne vien tiesioginė pagalba pervežant, tiekiant produktus, bet ir valdžios, žiniasklaidos dėmesys. Politinės ekologijos tyrinėtojai dažnai savo tyrimuose iškelia marginalizacijos ir nevienodo resursų paskirstymo gyventojams problemą, kuri atsiskleidžia ir šiame tyrime. Pamario regionas nėra vienalytis ir pačių pamariečių nuomone. Kalbant su

Rusnės gyventojais apie potvynius ir gamtos sąlygas, viena informantė pasakojo apie potvynių padarinius ir valdžios dėmesį, bet man paklausus, kokia situacija dėl Žalgirių kaimo ar kitų užliejamų kaimų, esančių šalia „ledo kelio“, ji, nustebinta klausimo, atsakė: „O ką Žalgiriai? Čia jau jums reiktų klaust kokioj Šilutės seniūnijoj... Matot, jie Šilutei priklauso“ (moteris, 49 metai, Rusnė, 2013 m. rudenį).

Pasakymas „Šilutei priklauso“ labai aiškiai parodo, kaip skiriasi, teritorijos gyventojų nuomone, Rusnės sala ir aplinkiniai kaimai. Rusnės išskirtinumą žymi ir kiti požymiai: Rusnė yra sala, iš visų pusių ribojama vandens – Skirvytės ir Atmatos upių³, – su kuria vienintelis susisiekimasis yra kelias Šilutė–Rusnė ir tiltas; Rusnė turi miestelio statusą; prisideda ir geografinis, istorinis, turistų traukos išskirtinumas. Gyventojai vardija, kuo Rusnės sala yra išskirtinė, ir tai tik patvirtina atstumą, kuris skiria Rusnės gyventojus ir kitus: „Rusnėj tai yra ir mokykla, ir medicinos punktas, ir parduotuvė, Rusnė tai yra miestelis. O kai tavo užlieja Plaškiuose, tai nieko neturi, nėra nei medicinos punkto, nei vaikam mokyklos, nei parduotuvės, ten nieko nėra“ (mergina, 26 metai, Usėnai, 2014 m. pavasaris).

Nėra jokios abejonės, kad miestelio geografinė izoliacija didina pačios Rusnės salos gyventojų bendruomeniškumą, kuriuo labai didžiuojamasi, ir tai labai juntama bendraujant su rusniškiais, bet kartu ir didina atskirtį nuo likusio krašto. Nepakankamai veikiantis pagalbos tinklas susijęs ir su tuštėjančiais kaimais, kai maži kaimeliai virsta vienkiemiais, o jei jie dar nuolat apsemiami, galimybės atsitiesti po gamtos stichijos smarkiai sumažėja. Apie tai, kad kaimai tuštėja, man pasakojo daugelis, nes net tie, kuriems gyvenimo būdas užliejamose pievose ir gyvenvietėse tenkina, kurie yra pripratę prie gyvenimo su potvyniais, skundžiasi, kad nelieta jaunų žmonių, darosi sudėtinga prižiūrėti ūkius, netgi savo namus. Keli informantai pasakojo, kaip pavojinga seniems žmonėms, kurie lieka gyventi vieniši tokiomis gamtos sąlygomis:

O toje pusėje kelio, kur sodyba yr, matėt, kai pravažiatot? Tai va ten tai gyveno tokia močiutėlė. Tvarkinga moteris, nebejauna, ale viena, vieniša gyveno. Tai kai pakilo vanduo, o jis tai mygam užlieja, kyla kyla, kartais vos spėji kartu. Nu tai, kai pakilo, kažkas naktį jai susivaideno, Alzheimeris jau buvo, ji išlipo pro langą tamsoj ir išėjo per pievas. Ir paskendo, vandens tai iki juosmens, jėgų jau matyt nebeturėjo (moteris, 46 metai, Galzdonai, 2014 m. pavasaris).

Informantė, gyvenanti šalia užliejamų teritorijų, aiškina, kodėl jos kaimynams trūksta pagalbos, ypač palyginti su dėmesiu, kurio sulaukia Rusnės sala.

K: Pyksta žmonės, nes paprasčiausiai nesulaukia pagalbos, nu atvažiuoja tie kareiviai, nu galų gale atveža kažkokių produktų, surašai sąrašą, ko tau rei-

³Nemuno atšaka Rusnės upė išsišakoja į dvi – Atmatą ir Skirvytę.

kia, ir jie atveža – maisto, vaistų, dar kažko. Jeigu reikia, į ligoninę išveža. O kuo gali realiai padėti, jei jau padėtų? Nu kelius iškeltų, bet kam čia svarbu – Rusnei. O ir kai kalbama apie kelius, kalbama tik apie Rusnę. Nes Rusnė daugiausiai ji klykia, iš tikrųjų, bet mažiausiai patiria. Patiria daugiausiai, kur yra Plaškiai, Kucai, Galzdonai, tai jie patiria tą tikrąjį potvynį <...> Pavyzdžiui, Šilutės mieste yra amfibija autobusas, kuris veža vaikus į mokyklą. Tokie vikšriniai ratai kaip tanko jo, toks aukštas aukštas, stiklinis, vaikai taip sulipa aukštom kopetėlėm. Nu va ir juos veža iš Rusnės į Šilutę į mokyklą. Betto neturi Plaškiai, kur eina vaikai į mokyklą, labai daug ten tų vaikų, Kucai neturi.

M: O kaip tada daro vaikai?

K: Kaip? Jie neina tiesiog. Neina į mokyklą tuo metu (mergina, 26 metai, Usėnai, 2014 m. pavasaris).

Gyvenimas potvynių zonoje nėra išskirtinis pasaulyje, daugelio autorių ap-
tariamais ir teigiamais aspektais šalia visų pažeidžiamumą sąlygojančių veiksnių.
T. Cannon diskutuoja pažeidžiamumo nelaimių metu terminą bei supratimą
(Cannon 2006: 351). Pažeidžiamumas dažniausiai katastrofų tyrimuose aiškina-
mas tolygiai marginalizacijai ir skurdui, o marginalizacija laikoma dažniausiai
stereotipinių grupių – tokių kaip seni žmonės, moterys ir vaikai – atskirtis. Bū-
tent potvynių ir upių užliejamų teritorijų atveju, pasak tyrinėtojų (Cannon 2006;
Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994), išryškėja gyventojų prisitaikymas prie ats-
kirties ir savanoriškas apsisprendimas gyventi rizikingomis sąlygomis, nes yra
galimybė subalansuoti gerus metus su blogais, t. y. kai ekstremaliai užlietu gy-
venviečių nuostolius tolimesnėje perspektyvoje atperka derlingi ir turtingi me-
tai. Kai kurie gyventojai, prisimindami ankstesnius laikus, lygina, kiek papras-
čiau anksčiau būdavo išgyventi, kai gamta tarsi atpirkdavo nuostolius dideliu
derliumi, puikiai augančia žole ir žuvies gausa:

Tai seniau gyvulių turėję mes, žolė kokia gi gera aplink visa, kartais po
vandens pievose iki penkių kartų šienaut tekdavo. Ir žvejoti paprasčiau būda-
vo, kad tose pievose žuvies daugybe, su valtim plauki ir gaudai. Valtis dar turiu
dabar. O dabartis leidimų reik, kad plaukti, nes gi pasienis, kuoliukai ana va ten
matos (vyras, 82 metai, Žalgiriai, 2014 m. žiema).

Tačiau apie dabartį pamaryje informantai pasakojo, kaip sudėtinga dirbti
žemę užliejamose teritorijose, nors tokiose vietose žolė labai gerai auga, tinka-
ma pienininkystei, tačiau vis tiek nėra pelninga. Tačiau reikia pažymėti, kad
savanoriškas pasirinkimas gyventi užliejamose teritorijose nereiškia, kad pa-
sirenkantieji pasirenka ir visas su nelaimė susijusias aplinkybes. Pasirinkimas
yra viena pirminių priežasčių, galimybė prisitaikyti, atsilaikyti, skubiai atsi-
gauti ir užsitikrinti saugų gyvenimą esamomis gamtos sąlygomis, o galimybės
tai padaryti gali būti ribotos būtent dėl įvairių pažeidžiamumą sąlygojančių
veiksnių.

„Miestiečiams sunku suprasti, pelkininkai įpratę“

Antropologinis tyrimas reikalingas atsakingo tyrėjo refleksyvumo vertinant, stengiantis suprasti ir daryti išvadas tyrimo metu. Kadangi esu gimusi ir užaugusi mieste, kaimiško ūkiško gyvenimo mačiusi labai mažai, kilo grėsmė, kurią buvau numačiusi ir tyrimo pradžioje, nepamatuotai drąsiai vertinti vietos gyventojų gyvenimo sąlygas kaip skurdžias, nepatenkinamas ir pan. Todėl stengiausi nuolat įvertinti savo požiūrius bei pastebėjimus ir per anksti nenuspręsti ir nedaryti išvadų. Manau, kad šis aspektas ypač atsiskleidė vertinant potvynio kaip katastrofos pamario krašte kategoriją. Refleksyvumas šiuo atveju padėjo įvertinti mano kaip pašalietės požiūrį į gamtos sąlygas ir palyginti jas su nuolat vietoje gyvenančių žmonių vertinimais. Tačiau reikia pažymėti, kad vietinio / nevietinio kategorija buvo taikoma abipusiai, t. y. man daugybę kartų bendraujant su gyventojais, buvo primenama, kad esu nevietinė.

Ne vieną kartą, kalbantis su pačios Šilutės gyventojais, seniūnais, seniūnijų darbuotojais, Rusnės gyventojais, tiek man, tiek ir kalbintiems žmonėms iškilo klausimas: kodėl žmonės gyvena užliejamose teritorijose? Vietos valdžios atstovas traukė pečiais ir sakė, kad niekuo jiems nepadėsi (čia turėta omeny Žalgirių kaimo gyventojus), jiems tiek kartų siūlyta išsikelti, gyventi kur sausiau, bet, pasak vieno vietinės valdžios atstovo, „jie taip įpratę, ką jau padarysi“ (vienos iš užliejamos teritorijos seniūnas, 2013 m. liepa). Kaip matome, siūlomi tokie sprendimai, kurie gyventojams netinka, o dar svarbiau yra tai, kad gyvenantieji užliejamose vietose neretai laikomi neracionaliais ir todėl patys kalti dėl tokių gyvenimo sąlygų. Įdomu tai, kad nors būnant pamaryje ir bendraujant su gyventojais, jie labai dažnai įvardina save kaip „mes, pamariečiai“, „mes, pamario gyventojai“, labai sąmoningai ir pabrėžtinai identifikuodamiesi su regionu. Kartą keliaujant autostopu moteris, kuri mane pavežė ir teiravosi, ką aš čia veikiu, ir sužinojusi, kad atlieku lauko tyrimą, puolė juoktis ir pasakė: „Oi, nieko tau nepavyks, turi čia gyventi nuo gimimo, kad suprastum, pabuvus mėnesį nesuprasi, ką reiškia būti pamario gyventoju!“

Taip pat dažnai būdavo pabrėžiama, kad „miestiečiui sunku suprasti“ arba „mieste jūs tokių dalykų neprisižiūrit“, arba „gal jums ir baisiai atrodo, mes tai papratę“. Taip pat daugelis informantų kartojo, kad didžiųjų potvynių būna mažai, metai vis sausesni ir, nors žmogaus pastatytus pylimus reikia tvirtinti, sausesni metai apsaugo nuo didesnių nuostolių. Kai kurie informantai, kurie gyvena labiausiai užliejamose vietose, pasakojo, kad „tokių sausų metų kaip šie kokį 50 metų nematę“. Kad gyvenvietės užliejamos nuolat, matyti iš karto, bent jau nepratusiai akiai.

Jau važiuojant iki vienkiemio matosi, kad dalis pievų užlieta, o pakelės grioviuose stovi rudai žalias vanduo. Viena moteris pasakojo, kad šiose vietose per potvynį pakilęs vanduo grioviuose stovi ištisas vasaras, net pačias kaitriau-

šias. Privažiuavus prie kiemo, matosi 5 ožkos. Kiemas nėra didelis, jame stovi gyvenamasis namas ir dar du pastatai, aptverti tinklo ir medine tvora. Kiemas vietomis apžėlęs žole, bet daugiausiai žemė, visame kieme stovi didelės ir gilios balos, žolės tik viršūnės matos. Pereiti kiemą be botų neišeina, nes tose vietose, kur žolė neauga, stovi dumblo balos iki kauliukų. Iki gyvenamojo namo verandos veda per dumblą išdėliotos keturios lentos. Jos taip pat apsemtos vandeniu su purvu, labai slidžios, pereiti pavyksta tik įsikibus tvoros tinklo. Kad namas yra nuolat užliejamas, matosi iš karto, pirmiausia į akis krinta paties gyvenamojo namo būklė ir dar labiau tvartas ir daržinė. Tvartas ir daržinė iki pusės nuo žemės pajuodę nuo nuolatinio kontakto su vandeniu, o pastatai taip suklypę, kad, rodos, tuoj grius. Gyvenamasis namas žalsvos spalvos su įstiklinta veranda ir sena medžio puošyba. Greičiausiai nuo nuolatinio užsėmimo ir mirkimo vandenyje pamatas po veranda taip išplautas, kad prikišta plytų, ant kurių neįlygios stirtos ir laikosi verandos kampai. Namo šeimininkas išėina į veranda, atidaro duris ir sako: „Tai jūs čia dėl potvynio? Be reikalo atvažiavot, šiemet potvynio nėra, vandens visai nebuvo“ (ištrauka iš lauko tyrimo žurnalo, Žalgirių kaimas, 2013 m. ruduo).

Pirmą kartą lankydamosi pas šį informantą Žalgirių kaime labai nustebau, kad man iki kauliukų stovint vandenyje prie jo verandos, jis tikino, kad vandens šiais metais visai nėra. Pati sunkiai įsivaizduoju gyvenimą tokiomis sąlygomis, o vietiniams tiek vandens net nėra patvinimas. Kaip pasakoja vietiniai, jie tiek pripratę, kad jų nebestebina ir nebaugina kasmetiniai užliejimai, tik „miesiečiams sunku suprasti, pelkininkai⁴ įpratę“. Jau vien šis susitikimas privertė suabejoti, ar vietos gyventojams namus kasmet užliejantis potvynių vanduo yra katastrofa, ar gyvenimo būdas, prie kurio yra prisitaikę.

Žmonės, gyvenantys užliejamose pamario teritorijose, be jokios abejonės, yra prisitaikę – vieni geriau, kiti prasčiau – gyventi tokiomis sudėtingomis gamtinėmis sąlygomis. Kaip pažeidžiamumo paradigmą analizuojantys autoriai ir pažymi, tai nereiškia, kad pasirinkimas gyventi užliejamose vietose turi lemti „patys kalti“ požiūrį.

„Moteriai čia visuomet sunkiau“

Pačioje mano atliekamo tyrimo pamaryje Nemuno deltos užliejamoje zonoje pradžioje man buvo sudėtinga suprasti, kas gali žmones laikyti tokiose vietose, kur namus kasmet užlieja vanduo. Aš visą laiką įsivaizdavau ir mačiau buitinius sunkumus, kurie, mano manymu, gyvenimą šiose vietose paverstų nepakenčiamą. Kol pasiekiau užliejamose teritorijose gyvenančius ar gyvenusius gyventojus,

⁴ Pelkininkai – XIX a. pradėjęs klostytis vienas Mažosios Lietuvos kaimų fenomenas – pelkininkų kaimai. Tada skatintas didžiųjų pelkių pakraščių sausinimas, tuose ruožuose kuriantis pelkininkų sodybėlėms. Klostėsi įvairaus dydžio pelkininkų kolonijos su sava struktūra, būdingais pastatais ir kt. (Purvinas2004).

man teko bendrauti ir būti Pagramančio miestelyje, kuris pagal teritoriją nepriklauso pamario kraštui, bet kartais būna užliejamas Akmenos upės. Pagramantis užliejamas būna labai retai, palyginti su Šilutės rajonu, tačiau kelis kartus įvykus dideliems potvyniams po ledonešio, gyventojai tą įvykį atsimena labai ryškiai. Moteris, pas kurią lankiausi, potvynio vaizdus saugo įamžinusi nuotraukose, pastačiusi matomiausioje lentynoje svetainėje. Kaip gamtos galybės įrodymą – didžiulį ledų nuo pakrantės į gyvenamojo namo kiemą atneštą rąstą – moteris saugo, ant jo išskaptuota potvynio data, jis dabar naudojamas kaip suoliukas. Tačiau kaip ir kelios kitos miestelyje kalbintos moterys, ji apie potvynį labiausiai kalba išryškindama ir akcentuodama buitines problemas, apie kurias retai kalbėjo vyrai, gyvenantys nuolat užliejamose vietose. Moteris iš Pagramančio pasakoja, kokius padarinius ir kokias problemas sukėlė potvynis, kuris užliejo gyvenvietę per ledonešį:

O tai atėjo potvynis, išėjo, nu, atslūgo, ar ne? Ir ką? Pabaiga, manot? Nėr taip paprastai. Gi visa ta drėgmė, ji tai nedingsta, ji lieka, kvapai gi, viskas geriasi, sienos visos. Dar gi visa ta ekologija, <...> tada juk viskas, žmonių tualetai, šuliniai. O žmonėm reikia namo grįžti, vandens gi neliksi nelietęs. Aišku, padėjo, gelbėjo, papumpavo iš sklepų, šulinių, va, dezinfekavom, bet vis tiek (moteris, apie 50 metų, Pagramantis, 2013 m. vasara).

Palyginimui vėliau Žalgirių kaime kalbinti gyventojai, iš kurių nė viena moteris su manimi atvirai nesikalbėjo, o bendravo daugiausia tik vyrai, skundėsi potvynio vandens daroma žala, tačiau tie skundai buvo pateikiami humoro forma, numojant ranka. Apskritai ne vieną kartą iškilo moterų, gyvenančių pamyryje, išgyvenamų sunkumų nuvertinimas, o vyrų akimis žiūrint, moteris varginančios problemos atrodė nevertos dėmesio ir juokingos. Senolis, visą gyvenimą gyvenęs, kaip pats sako, pelkėje, juokdamasis pasakoja, kaip didesnių potvynių, kurie nėra retenybė, metu tenka bristi iki lovos per kambarius su guminiiais batais, nes visi kambariai užlieti vandeniu, o lovos ir geresni baldai būna sukelti ant plytų, kad nemirktų: „Jau kai vanduo užkyla, kai braidžiot reikia, reik baldus pakelti, kad vandeny nestovėtų, iš stalčių vandenį išpilti. Bet tai mes pripratę, pelkininkai esam“ (vyras, 80 metų, Žalgiriai, 2013 m. rudenį).

Feministinės politinės ekologijos moksliniuose tyrimuose pažymima, kad būtent vyrai informantai yra tie, kurie teikia informaciją, o moterys tokiais atvejais marginalizuojamos (Sundberg 2017: 3). Dėl šios priežasties stebėjimas ir stebėjimo detalių fiksavimas lauko tyrimo žurnale buvo labai naudingas, nes atskleidė nebylių detalių apie moterų kasdienius sunkumus. Ne vieną kartą stebint vietos gyventojų gyvenimo aplinkybes, moteris nebyliai nesutikdavo su savo vyro ar partnerio nuomone, tačiau, kadangi pagrindinės pasakotojos dažniausiai būdavo ne jos, jų nuomonę galima būdavo nujausti iš kitų detalių.

Tyrimo metu dažnai susidurdavau su skirtingu vyrų ir moterų požiūriu į potvynius, į pažeidžiamas gyvenimo sąlygas užliejamose teritorijose. S. Bradshaw savo tyrime apie Nikaragvos moteris, kurios po uragano Mičo dalyvavo atsistatyme, atkreipia dėmesį, kokie skirtingi požiūriai į gamtos sąlygas ir katastrofas (Bradshaw 2001). Todėl moterims atliekant „tradicinius“ moteriškus darbus, tokius kaip rūpinimasis vaikais, maisto ruošimas, sergančiųjų slauga, daugelio vyrų akyse jos matomos kaip „nieko neveikiančios“ (Bradshaw 2001: 79). Taip pat autorė tyrimo metu pastebėjo, kad moterų veikla sudėtingose situacijose buvo laikoma pagalba vyrams, o ir susitelkdavo moteris su kitomis moterimis daug dažniau nei su vyrais (Bradshaw 2001: 81). Labai panašiai, tik ne taip ryškiai išreikšti santykiai tarp vyrų ir moterų vertinant potvynius atsiskleidžia ir pamario užliejamoje zonoje, nors greičiausiai dėl mažesnio nelaimės masto ir ne tokio staigaus laikotarpio įtampos nėra tokios didelės ir taip aiškiai išreikštos. Tačiau klausant moterų ir vyrų vietos įvykių interpretacijos, galima išskirti skirtingus akcentus ir skirtingą situacijos vertinimą, matomas problemas ir sunkumus. Vieną ryškiausių mano tyrimo metu atsikleidusių skirtumų interviu neatskleidė, tačiau atsispindi įspūdis susidaro iš stebėjimo niuansų.

Ištrauka iš lauko tyrimo žurnalo, Žalgirių kaimas, 2013 m. rudenį:

Žalgirių kaimo gyventojas mielai priima į apgriuvusią trobą. Užėiti į vidų sudėtinga, nes prie lauko durų stovi didelė ožka, kasosi galvą į durų rankeną ir prašosi įleidiama į vidų. Vos tik V. atidaro lauko duris, pirmiausia galvą į priėngi kiša ožka, bet jis švelniai nuveja ją į lauką ir, prisišliejęs prie sienos, praleidžia mane į vidų. Priėngyje šviesa nedega, prikrauta įvairių rakandų, stovi karutis, pridėta drabužių. Iš priėngio mandagiai šeimininkas veda į virtuvę. Pasukus tamsiu ir neapšviestu koridoriumi virtuvės link, sustingstu, nes koridoriaus gale stovi didelis ožys. V., pamatęs, kad sustojau, ramina ir sako, kad geros ožkos, nėra ko bijotis, vis po vieną [ožką] įsileidžia į namo vidų, kad sušiltų, pamaitina. Iš tamsaus koridoriaus patenku į ankštą, bet šviesią virtuvę su krosnimi. V. iš karto sodina mane prie klijuote apdengto stalo, sėduosi ant taburetės, apklotos užtiesalu paminkštiniui. Šeimininkas sėdasi ne prie stalo, o priešais mane šalia krosnies. V. nesustoja šnekėti ir stebėtis, kad pas jį atvažiavau iš Kauno, nesupranta, kuo čia domėtis galima. Nors namuose V. nėra vienas, visą laiką aplink zuja smulkaus sudėjimo jo žmona (kad tai žmona, suprantu ne iš karto), tačiau ji nesisveikina, nebendruoja, per visą mano lankymąsi nepasako nė vieno žodžio. Retkarčiais pro tarpą tarp manęs ir V. skubiai praeina į šalia esantį kambarį, tačiau visą laiką jaučiu tarsi trukdyčiau. Jos vyrui, žmonos nuotaika, regis, nerūpi, nes jis visas švytėdamas dalinasi įspūdžiais apie Ukrainos ir Rusijos santykius. Kol V. džiugiai pasakoja apie savo gyvenimą per potvynius, dalinasi prisiminimais, pasakoja apie didžiuosius potvynius, žmona jam už nugaros įnirtingai barškindama aplankstytu aliuminiu puodu su rankena pilsto vandenį iš kibiro, stovinčio šalimais ant taburetės, į didelį pajuodusį nuo suodžių puodą ant krosnies. Vietomis tai daro taip garsiai, kad ankštoje virtuvėje sunku susišnekėti. Kai pila vandenį į puodą ant krosnies, matau, kad vanduo

rudai geltonos spalvos, iš karto prisimenu prieš lauko tyrimą skaitytą informaciją, kad potvynis šiose teritorijose labai teršia paviršinius vandenius, užteršia šulinius, nes paplauna tualetus ir gyvulių srutas. Kai klausiu šeimininko, ar sudėtinga gyventi nuolat užliejamiems, ar sunku susitvarkyti namus, jis tik juokiasi ir ranka numoja, patikina, kad vietiniai pelkininkai prie to pripratę, o jam už nugaros be sustojimo tvarkosi jo žmona ir, tarsi veiksmais prieštaraudama jo žodžiams, tranko puodus, duris, krausto lentyną. V. juokaudamas pasakoja, kad jokių sunkumų nesudaro, visi pripratę prie gamtos sąlygų, kai pasiteirauju, ar sudėtinga po rimto potvynio, kuris užlieja gyvenamąsias patalpas, susitvarkyti, išsivalyti namus, jis tik nusijuokia ir gūžteli pečiais. Bandau įsivaizduoti save čia gyvenančią, tvarkančią namus po vandens ir man sunku patikėti. Norisi šiuo klausimu pakalbinti jo žmoną, bet ji nesutinka duoti interviu. Kai pasibaigus interviu dar bandau klausti namų šeimininko, gal patarpininkautų, ir galėčiau pakalbėti su jo žmona, jis tik juokiasi ir dar kartą numoja ranka.

Išėjus laukan negaliu nustoti galvoti, kad jei būčiau interviu ėmusi iš V., o žmonos tuo metu nebūtų buvę namie, būtų buvę lengviau užsikrėsti romantišku V. požiūriu į potvynius, gamtos stichiją, bet nuolat nervingai neprisėdama besitvarkanti jo žmona palieka abejonę, ar taip pat romantiškai į potvynius ir gyvenimą arti siautėjančios gamtos žiūri ir čia gyvenančios moterys.

Šioje vietoje norisi pažymėti, koks svarbus antropologinio tyrimo metodas yra dalyvaujantis ir žingeidusis (angl. *inquisitive*) stebėjimas (Bestor 2010: 21). Atkreipusi dėmesį į buities sunkumus ir žinodama, kaip vietos gyventojai, gyvenantys neužliejamose vietose arba valdžios atstovai (viešojoje erdvėje ir interviu metu) vertina potvynių teritorijų gyventojus, kvestionuodami jų motyvus, nurašydami pasirinkimą neišsikelti iš užliejamų trobų įpročiui ir keistumui, taip pat norėjau sužinoti ir išsiaiškinti, kodėl norisi gyventi užliejamoje zonoje. Ir visada klausiant vyrų, o su moterimis rasti kontaktą, kai šalia yra vyras, buvo labai sunku, pokalbį palaikydavo vyras. Dėl šio aspekto būtent nebylūs veiksmai, prieštaraujantys vyro teiginiams, bet matomi iš lauko tyrimo žurnalo užrašų yra labai svarbūs. Panašiai kaip ir neformalūs pokalbiai ar patirčių nuotrupos. Feministinės politinės ekologijos tyrėjai teigia, kad dažnai moterys kaimiškose vietovėse rūpinasi vietomis ar erdvėmis ir jose esančiais gamtos ištekliais, kurie patenka į vyrų kontrolės lauką (Rocheleau, Thomas-Slayter, Wangari 1996: 4).

Galima teigti, kad šią teoriją stebėjimas tyrimo metu iš dalies patvirtina, kai vyras, kuris yra akivaizdus namų šeimininkas, vienintelis pasakoja, nurodo, kas yra sudėtinga, kokios problemos didžiausios, į kurias su humoru numojama ranka, o moteris neprataria nė žodžio ir veiksmais tarsi demonstruoja visus buities sunkumus, su kuriais ji susiduria nuolat. Ypač turint omenyje, kad metai, kuriais atlikau tyrimą, buvo sausesni nei vidutiniai ir tikrosios potvynio jėgos nebuvo, galima tik įsivaizduoti, kiek pasunkėja buities darbai rimtesnio potvynio metu ir po jo. Tačiau šis mano įspūdis stebėjimo metu pasitvirtino kituose interviu,

stebėjimuose ir neformaliuose pokalbiuose (žr. toliau). Feministinės politinės ekologijos tyrinėtojų pastebėta, kad neretai pačios moterys savo patirtis ar atliekamus darbus laiko nevertais dėmesio ir nereikšmingais, o tai taip pat reikia įvertinti (Rocheleau, Edmunds 2007, cituota iš Sundberg 2017: 10).

Katastrofų antropologijos tyrinėtojai ne kartą atkreipė dėmesį į nevienodą darbo pasidalijimą bei nevienodai vertinamą darbo indėlį. Daugelyje tyrimų parbrėžiama, kad didesnė nematomo ar viešai neįvertinamo darbo našta marginalizuoja ir dar labiau apsunkina moterų padėtį, nes ir taip atsakomybė už namų ūkį atitenka moteriai, o įvertinimą dažniausiai gauna vyrai (Cupples 2007: 156; Hoffman 1999). Sudėtingomis gamtos sąlygomis namų ruoša tikrai nepalengvėja, o moterų skundai dažniausiai lieka negirdimi dėl jų buitiškumo. S. Ashwin, nagrinėdama moterų padėtį socializmo ir postsocializmo laikotarpiu, atkreipė dėmesį į nevienodą darbų našta, kai moterų ir vyrų teisių ir darbų kiekio sulyginimas viešojoje sferoje neatlaisvino moters nuo namų ruošos naštos privačioje sferoje ir tokiu būdu jos darbai padvigubėjo (Ashwin 2000). Sudėtingos pamario užliejamos zonos gyventojų gyvenimo sąlygos tik suintensyvina ir taip galbūt nevienodą darbų pasidalijimą kaimiškose vietovėse, kur moteris tradiciškai rūpinasi namų ūkiu, tvarka, kurią nuolat palaikyti užliejamose vietose labai sudėtinga. Moterų atliekami darbai dažnai padeda šeimoms pasiruošti sunkesniai laikotarpiui ir, jam užėjus, atsilaikyti, o kai kurie autoriai net išskiria, kad būtent moters vaidmuo ir indėlis laiko šeimas kartu sunkiomis gamtos sąlygomis (Enarson, Fothergill, Peek 2007: 135). Taip pat pastebi, kad moterys dažniausiai labiau kreipia dėmesį ir paiso įspėjimų, įvertina riziką ir stengiasi labiau apsaugoti save iš šeimos narius (Enarson, Fothergill, Peek 2007: 135).

Vienos vietinės kaimiškos seniūnijos socialinė darbuotoja pasakoja, kaip moterys išgyvena sudėtingus periodus, kaip jos prisitaikiusios prie gyvenimo ypatingomis gamtos sąlygomis:

Supranti, jos ateina, moterys vietinės, pas mane, aš kai socialinį darbą dirbu, jos pasakoja, verk atsisėdusios, kad nein išvažiuoti iš čia, iš to kaimo. Klausiu jų, dėl ko tu čia sėdi? Tai va, liko tėvų, senelių, ką paliksi, kam parduosi, nieko negausi. O ką, vyro pusei priklausu, liko nuo tėvų vyrui, tam čia patink ir viskas. Moteriai čia visuomet sunkiau. Sunkiau gyventi tokiose vietose. Aš nesistebiu, kad tave rūgščiai sutinka. Aš manau, kad to žmona nesišnekėjo, nes gi jis, prūsas yra, šišioniškis, palikuonis yra, čia jau aišku (socialinė darbuotoja, 45 metai, 2014 m. žiema).

Kalbantis vyrai daugiau akcentuodavo pravažiavimo problemas, neiškeltus kelius arba kaip tik per daug iškeltus kelius, daugelis pasakojo apie namų statymo kokybę: „Baisus nedarbas, pas mus žmonės nedirba... Juk anksčiau visos žemės buvo išnaudojamos, o dabar, atrodo, kad nėra kam“ (pensininkas, 82 metai, Žalgiriai, 2014 m. žiema).

Nu kokios bėdos, pravažiuot visi keliai, velnią suprasi, kas paplanavo čia, kai tie keliai tokie, užlieja visus, tai žinai gi, nei tau praveš duoną, pieną, ar ten kas žuvin prekiauja, griūna visi reikalai. Ir tie polderiai padaryti, kad apsaugot, pakilimai tokie žemės, bet jau ne visi veikia, reiktų peržiūrėti (pensininkas, Galzdonai, 2014 m. pavasaris).

O daug moterų nuodugniai vardindavo namams padaromą žalą: sumirkę baldai, įsismelkęs kvapas, sunkiai išdžiovinama drėgmė, pelėsiai. Viena moteris detaliau pasakoja, kokie yra potvynio padariniai.

Moteriškėm kitaip nei vyram. Nu tu įsivaizduok, užlieja, namą visą užpila, tai ne šiaip, kad vanduo, suneša, supila, ir driežų, ir varlių, ir ko nori, visko tau prineša į namus, o kas vyrui? Tas išėjo, karvę parsivedė iš tvarto ir viskas. O moteriai, jai gi namus reikia susitvarkyti, išsikuopti, jai gi gyventi reikia, svečius priiminėti, galų gale, jai tas ūkis namų visas. Nu kas tas vyras, parankiojo tuos pagalius nuo kiemo ir viskas. Mes patys turėjom anksčiau žemę užliejamose pievose, tai patikėk manim, kiek prineša. Lygtai ekologinis ūkininkavimas gaunasi, bet ten kiek dirbti reikia, kad galėtum nors ką užsėti, kad ta pieva galėtum naudotis po to. O kas ten viską daro? (Moteris, 50 metų, Galzdonai, 2014 m. žiema.)

Nuolat pasikartojantys darbai, tokie kaip nuolatinis švaros ir tvarkos palaikymas, rūpinimasis vaikais, dumblo valymas iš namų, drabužių perskalbimas, džiovinimas ir kiti yra daugiausia moterų reikalas. O juo labiau ir skundimasis tokiomis tariamomis „buitinėmis smulkmenomis“ nelaikomas svariais moterų skundais.

„Viskas čia yra tik paties, tik pats ir kuities“: valstybės globos trūkumas

Skirtingų valdžių ir laikotarpių palyginimas nuolat iškildavo bendraujant su vietos gyventojais apie gyvenimą užliejamose teritorijose. Gamtos sąlygos ir prisitaikymas gyventi sudėtingomis ir pažeidžiamomis sąlygomis atskleidžia arba, tiksliau, išryškina gyventojų lūkesčius tiek esamos, tiek ir buvusios valdžios atžvilgiu, taip pat politinės, ekonominės ir socialinės situacijos skirtingų valdžių valdymo metu vertinimus. Politinės ekologijos teorijose pažeidžiamumas yra kompleksinis, socialiai konstruojamas, kai gyventojų gebėjimą prisitaikyti ir atsilaisyti veikia ne tik gamtos kaip pašalinio agresyvaus veikėjo vaidmuo, bet ir istorinės, socioekonominės, politinės priežastys. Dėl to valstybės ir gamtos santykis yra labai svarbus šiame tyrime. Įdomu pažymėti, kad „vokiečių“ statybos architektūra gyvenvietės vietos gyventojų vertinamos kaip saugotina istorija, o sovietinės valdžios agresyvi plėtra artikuliuotai smerkiama nėra, bet taip pat nėra šlovinama. Daugelis informantų išreiškia prieštaraujančius prisiminimus ir vertinimus, nes „tarybų valdžia skubiai griovė namus ir melioravo“, „išgriovė, sakė pastatys, visko žadėjo“, tačiau kartu potvynių metu „stipriau žiūrėdavo“.

Prieštarigus sovietinės valdžios veiksmų vertinimus būtent gamtos sąlygų kontekste, panašu, kad lemia prisitaikymo tradicijų prie gamtos sąlygų sunaikinimas. Nors tuometinė valdžia energingai stengėsi suvaldyti gamtos stichijas sausindama teritorijas, statydama naujas gyvenvietes, ji, vietos gyventojų nuomone, kai kuriais atvejais sugriovė smulkesnes prisitaikymo prie potvynių tradicijas. Ypač vertinamas „vokiečių valdžios“ (iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos (Klaipėdos kraštas iki 1923 m.)) taikytas namų statybos būdas bei parinkta geografinė pastato vieta. Prisimenamas toks santykis su gamta, kuris panašus į nedichotomišką priėjimą, kai gamta suvokiama ne kaip užkariautina teritorija, bet kaip aktyvi santykių dalyvė, prie kurios reikia taikytis. Informantai su kartėliu prisimena, kaip sovietinė valdžia po Antrojo pasaulinio karo griovė „vokiečių“ statybos namus, kurie vietos bendruomenėje itin vertinami, nes „vokiečių“ statybos atitinka aukščiausią kokybę vietiniams: „Kokie namai buvo, tiek išgriovė jų... Et... O namai geri buvo tie, pabeldi, net skamba medis, rąstai nu tie. Išstovėdavo sausi, tvirtai, gerai pastatyti“ (vyras, 46 metai, Galzdonai, 2013 m. žiema).

Kalbant apie „vokiečių“ valdymo laikotarpį (1871–1945), ne vien namai, bet ir protingai parinktos gyvenviečių įkūrimo vietos vertinamos ir prisimenamos palankiai. Jos būdavo statomos atsižvelgiant į gamtos sąlygas. Sovietinei valdžiai nusausinus pievas, kai kurias tokias gyvenvietes pradėjo tvindyti pakilęs vanduo, ir vietiniai dar dabar stebisi ir prisimena, kaip senbuviai, daugiausia „vokiečių“ valdžios metu parinkdavo vietas, kuriose statyti namus. Iš pirmo žvilgsnio vienodose vietose, vienodu atstumu nuo vandens pastatyti namai skirtingais laikotarpiais yra nevienodai pažeidžiami pakylančio vandens:

M: O ar jūsų namą apsemdavo?

E: Mes esam tas, žemupy. Tai tam žemupy užlieja visai, o mes biski aukščiau. Ir kaimynę K. Tai apsemia, visai apsemia. Ir iki mūsų ateina, bet jau į troba ne. O tie tai ten visai valtim plaukioj, mes kieme irgi, bet vidus tai sausas. Jau tokiu atstumu, kaip nuo čia iki beržiuko (apie 20 m.) vanduo visad stovėdavo. O va kitoj pusėj kelio užpildavo juos visai. O mūsų namas taip pastatytas, kad aukščiau pakilęs, paskaičiuota. O kitoj pusėj taip pat namas stovi – ir visad vandeny (pensininkė, Galzdonai, 2014 m. pavasaris).

Dabartiniais laikais daugelis informantų – vyresnės kartos – pažymi apleistumo jausmą. Nesama valdžios kontrolė suprantama kaip vietos gyventojų, kaimo žmonių, provincijos apleidimas ir palikimas likimo valiai. Tarsi įrodymas, kaip sovietinė valdžia rūpinosi gyventojų gerove, pateikiami pasakojimai apie nuolatinę, tiesą, agresyvią, potvynių valdymo strategiją:

Prie tarybų tai labai greit ledus ištvarkydavo. Vos spėja, jau leds ein ein, tai greit, uch, sureaguoj. Išsprogdina, greit tas sangrūdas. <...> Tai aiškiai, kad gerai, kad sprogmėnės dėdavo, nespėdavo vanduo užeit. Dabar tai stingsta, pajuda, stingsta, vėl paeina išas, ir užsikiša, dėl to kelią ir užpila (moteris, apie 50 metų, Rusnė, 2013 m. vasara).

Sovietinė valdžia turbūt dažniausiai minima ir prisimenama, kai kalbama apie išgyvenimą pačių potvynių metu, kurie sutrikdo normalaus gyvenimo tėkmę. Prieštarinai vertinama sovietinės valdžios agresyvi pozicija. Viena vertus, pritariama, kai potvynių metu skubiai sprogdinami ledai per ledonešį ar, apsaugant nuo potvynių, įrengiami polderiai (pylimai), tokių veiksmų gyventojai pasiilgsta ir skundžiasi, kad trūksta panašaus dėmesio iš dabartinės valdžios. Pasak N. Klumbytės, kaimo gyventojai, teigiantys, jog „tuomet buvo geriau“, vėlyvučiu sovietmečiu buvo išskirtinė socialinė grupė, privilegijuotas sluoksnius (Klumbytė 2004: 64). Galbūt dėl tokios nuolatinės valstybės globos ir dėmesio dabartinės valdžios atitolimas žmonių siejamas su apleidimu. Ir sovietinės valdžios agresyvi plėtros ir aplinkos valdymo politika vertinama geriau nei neįačiama dabartinės valdžios strategija aplinkos atžvilgiu, anot apsemiamo kaimo gyventojų, „tada statė, o dabar lauk – nesulauksi“. Prisisitaikymas prie gamtos sąlygų Nemuno deltos užliejamoje teritorijoje yra puikus atspindys gyventojams, parodantis valdžios strategijas, atskleidžiantis, kiek valdžiai rūpi gyventojų gerovė. Kartu sudėtingos gamtos sąlygos gerai atskleidžia žmonių ir valstybės santykius. Dabartinė valdžia daugumos informantų buvo apibūdinama kaip neįgali ir nesugebanti pasirūpinti vietos gyventojais, abejingai reaguojanti į potvynius:

Dabar, kai jau visai liūdnam su vandeniu, tai atsiunčia armiją. Ta pristato maisto produktus, vaistus. Tai va, vienintelė pagalba, daugiau nieko. Nu viskas čia yra tik paties, tik pats ir kuities. Tiktai pats. Būna ta amfibija, vežioja ir iki Rusnės, kartais ir Pagėgių krašte, kur būna tie didesni potvyniai. Kariškiai tiktai, niekam kitam čia neįdomu. Bet tai irgi, už savo pinigėlius viskas, neduodi pinigėlių ir viskas, sėdi be nieko (moteris, 46 metai, Galzdonai, 2014 m. pavasaris).

Politinės ekologijos teorijose vyrauja skirtingos nuomonės dėl gamtos stichijų reguliavimo. Jei kartais prisitaikymas prie gamtos sąlygų suprantamas kaip gamtos resursų efektyvus panaudojimas, tai pastaruoju metu katastrofų antropologijoje vis dažniau rekomenduojama neplėtoti kai kurių ekonominių veiklų pavojingose teritorijose. Taip pat specialistų rekomenduojama ne tik stabdyti agresyvią žmogaus veiklą užliejamose teritorijose, bet ir nustoti dirbtinai reguliuoti potvynius, kai stengiamasi apsaugoti gyvenvietes, o nusauginant pievas, plėtoti žemės ūkį ir statybas (Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994: 178). Taip pat autoriai pažymi, kad agresyvus gamtos suvaldymas patvinti linkusiose teritorijose, rengiant pylimus ar užtvankas, tik iš dalies sumažina teritorijų riziką. Užliejamų teritorijų gyventojai dažniausiai pritarė gamtos stichijų reguliavimui. Tyrimo metu vos vienas kitas informantas užsimindavo arba palankiau vertindavo švelnesnį santykį su gamta ar jo naudą. Pasiteiravus, ar galima suvaldyti gamtą, ar verta tai daryti, ar iš viso palaiko kišimasi į gamtą, retas informantas neformalių pokalbių metu gailėjo gamtos ar piktinosi žmogaus kišimusi į gamtą.

Taip pat ilgėjosi sovietmečio, agresyvios politikos suvaldant gamtos stichijas, o ir dabar aktyviai veikianti Rusnės bendruomenė siekia estakados statymo ir naujo betoninio pylimo, apsaugosiančio salą nuo vandens. Tačiau kaip dažnai pažymi poststruktūralistai, ar savo knygoje *At Risk* aptaria B. Wisner, žmogaus bandymai užtvenkti upes, statant pylimus ir sausinant pievas, dažnai suteikia netikrą ir kartais tik laikiną saugumą (Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994: 178).

Išvados

Šiame straipsnyje tyrinėtas pamaryje esančios Nemuno potvynių užliejamoje teritorijoje gyvenančių žmonių ekologinis pažeidžiamumas, kasdienės patirtys, santykis su gamta ir kasdieniai sunkumai sudėtingomis gamtinėmis sąlygomis. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip patiriama ir sprendžiama sunki buitis, kaip vertinama valdžios veikla, kokios gyventojų kasdienės patirtys ir per kokias kasdienes gyventojų patirtis ir vertinimus atsiskleidžia pažeidžiamumas. Tyrimo analizei buvo pasirinkta katastrofų antropologijos tyrimuose taikoma politinės ekologijos teorija, kuri padėjo atskleisti gyventojų pažeidžiamumą, suprasti sudėtingą socialinę tikrovę užliejamoje pamario zonoje, socialinio ir ekologinio nesaugumo patirtis.

Gyvenant potvynių zonoje reikia ypač prisitaikyti prie gamtinių sąlygų, nes kasmetinio potvynio tikimasi, jam ruošiamasi, literatūroje pažymima, kad potvynio zona gyventojams gali būti naudinga dėl derlingesnės žemės, sėkmingai prisitaikius joje gyventi. Tyrimas atskleidė, kad gyventojai ne visas užliejamo krašto teritorijas vertina vienodai, jaučiamas didesnis valdžios ir žiniasklaidos dėmesys Rusnės salai, netolygus resursų pasiskirstymas. Žmonių požiūriai atskleidė kylančias tarpusavio įtampas pamario Nemuno deltos užliejamoje teritorijoje, kai gyventojų požiūriu ne Rusnėje gyvenančių patiriami sunkumai viešumoje girdimi mažiau nei užliejamas kelias į Rusnę, pasirinkimas gyventi užliejamoje teritorijose aplinkinių ir valdžios atstovų vertinamas kaip neracionalus, o jie patys laikomi apsilėdusiais ir neprižiūrinčiais savo ūkių. Vietos gyventojai yra prisitaikę prie tokio gyvenimo, dažnai romantizuoja supančią gamtą, tačiau tyrimo metu išryškėjo jaučiama valstybės vaidmens stoka ir pagalbos atsitiesti ir pragyventi potvynio laikotarpius trūkumas.

Tuštėjantys ir senėjantys užliejami kaimai taip pat prisideda prie vis mažėjančio gebėjimo atsitiesti po kasmetinio potvynio ir taip pat prisideda prie pažeidžiamumo. Tyrimo metu atsiskleidė skirtingi gyventojų požiūriai į valdžios veiksmus skirtingais valdymo laikotarpiais. Taip pat tyrimas išryškino skirtingas valdžios pastangas suvaldyti gamtą skirtingais valdymo laikotarpiais. Gyventojų gebėjimas susitvarkyti su potvyniais, gyventojų nuomone, nėra pakankamas, agresyvesnio valstybės vaidmens tikimasi ir su nostalgija prisimenami sovietmečio ledų sprogdinimai, kelių tiesimai ir iškėlimai aukščiau pelkėjančių

gyvenviečių, pievų sausinimas prisimenamas kaip gerovės kūrimas, gal kiek negrabus ir nepamatuotas, bet vertinamos valdžios pastangos gerinti gyvenimo sąlygas. O „vokiečių“ valdymo laikotarpis neprisimenamas ryškiais detalėmis, bet su nostalgija pasakojama apie kokybiškos statybos namus, pritaikytus gyventi užliejamoje zonoje, sovietmečio infrastruktūra, nors ir jausta valstybės globa, vertinama kaip nekokybiška.

Lyčių perspektyva, būdinga politinei ekologijai, stengiasi nagrinėti pažeidžiamumą, atsiskleidžiantį nelaimių metu ir išryškinantį atskirų kategorijų marginalizaciją bei didesnį pažeidžiamumą. Dažnai moterys tradiciškai kaimiškose vietovėse yra atsakingos už namų ruošą, vaikų auginimą ir buitį, o esant sudėtingoms gamtos sąlygoms, kai gyvenamas namas ar ūkiniai pastatai yra kasmet užliejami, moters našta padidėja. Nepaisant pasunkėjusių gyvenimo sąlygų, tyrimo metu atsiskleidė moterų liudijamos problemos, kurios, anot pašnekovių, viešumoje neprilygsta didesnio masto problemoms, tokiomis kaip kelių infrastruktūra, sunkiai plėtojamas verslas, nes yra laikomos buitiskesnėmis, smulkios. Tyrimo metu iškilo klausimas, ar moterims tenka didesnė našta gyvenant sudėtingomis gamtinėmis sąlygomis. Tokį politinės ekologijos tyrimuose dažnai paplitusį teiginį iš dalies patvirtino moterų liudijimai ir nebylūs veiksmai, užfiksuoti lauko tyrimo metu, kartu tai reikalauja platesnio temos tyrimo pamaryje.

Literatūra

Aboagye Dacosta. 2012. The Political Ecology of Environmental Hazards in Accra, Ghana, *Journal of Environment and Earth Science* 2(10): 157–172.

Aleksėjūnienė Aldona. 2013. Susisiekimą su Rusne potvynis trikdo jau rekordiškai ilgai, *lrytas.lt* 04 22. <<http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/gamta/susisiekiama-su-rusne-potvynis-trikdo-jau-rekordiskai-ilgai.htm>> [žiūrėta 2013 04 23].

Anderson Mary B. 1994. Understanding the Disaster-Development Continuum: Gender Analysis is the Essential Tool, *Gender and Development* 2(1): 7–10.

Ashwin Sarah. 2000. Introduction: Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia, Ashwin S. (ed.). *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*: 1–30. New York: Routledge.

Bankoff Gregory. 2001. Rendering the World Unsafe: ‘Vulnerability’ as Western Discourse, *Disasters* 25(1): 19–35.

Barrios Robert. 2011a. “If You Did Not Grow Up Here, You Cannot Appreciate Living Here”: Neoliberalism, Space-time, and Affect in Post-Katrina Recovery Planning, *Human Organization* 70(2): 118–127.

Barrios Robert. 2011b. Post-Katrina Neighborhood Recovery Planning in New Orleans in Dynamics of Disaster: Lessons on Risk, Response and Recovery, Dowty R. (ed.). *Sterling: Earthscan*: 97–114. London: Routledge.

Barrios Robert. 2014. 'Here, I'm not at Ease': Anthropological Perspectives on Community Resilience, *Disasters* 38(2): 329–350.

Bestor Theodore, C. 2010. Networks, Neighborhoods, and Markets: Fieldwork in Tokyo, Gmelch G. F. et al. (eds.). *Urban Life: Readings in the Anthropology of the City*: 20–36. Long Grove, Illinois: Waveland Press.

Blaikie Piers, Cannon Terry, Wisner Ben, Davis Ian. 1994. *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability, and Disasters*. London: Routledge.

Bolin Bob, Stanford, L. 2002. Constructing Vulnerability in the First World: The Northridge Earthquake in Southern California, Oliver-Smith A., Hoffman S. (eds.). *The Angry Earth: Disaster in Anthropological Perspective*: 89–112. London: Routledge.

Bolin Bob. 2007. Race, Class, Ethnicity, and Disaster Vulnerability, Rodriguez H. et al. (eds.). *Handbook of Disaster Research*: 113–129. Newark: Springer.

Bradshaw Sarah. 2001. Reconstructing Roles and Relations: Women's Participation in Reconstruction in Post-Mitch Nicaragua, *Gender and Development* 9(3): 79–87.

Bryant Edward. 1991. *Natural Hazards*. Cambridge: Cambridge University Press.

Būgienė Lina, Jonutytė Jurga, Krasnovas Aleksandras. 2013. *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškiai, Žeimelis*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Cannon Terry. 2006. Vulnerability, "Innocent" Disasters and the Imperative of Cultural Understanding, *Disaster Prevention and Management* 17(3): 350–357.

Cupples Julie. 2007. Gender and Hurricane Mitch: Reconstructing Subjectivities after Disaster, *Disasters* 31(2): 155–175.

Enarson Elaine, Fothergill Alice, Peek Lori. 2007. Gender and Disaster Foundations and Directions, Rodriguez H. et al. (eds.). *Handbook of Disaster Research*: 133–146. Newark: Springer.

Escobar Arturo. 1995. Encountering *Development: The Making and Unmaking of the Third-World*. Princeton: Princeton University Press.

Escobar Arturo. 1997. Anthropology and Development, *International Social Science Journal* 49: 497–515.

Escobar Arturo. 1999. After Nature: Steps to an Antiesentialist Political Ecology, *Current Anthropology* 40(1): 1–30.

Few Roger. 2003. Flooding, Vulnerability and Coping Strategies: Local Responses to a Global Threat, *Progress in Development Studies* 3(1): 43–58.

Fortun Kim. 2001. *Advocacy after Bhopal: Environmentalism, Disaster, New Global Orders*. Chicago, London: University of Chicago Press.

Franklin Adrian. 2008. A Choreography of Fire: A Posthumanist Account of Australians and Eucalypts, Guzik A. (ed.). *The Mangle in Practice. Science, Society and Becoming*, Pickering: 89–112. Durham: Duke University Press.

Hoffman Susanna. 1999. The Regenesiis of Traditional Gender Patterns in the Wake of Disaster, Oliver-Smith A., Hoffman S. (eds.). *The Angry Earth: Disaster in Anthropological Perspective*: 173–192. London: Routledge.

Jencius Valdas. 2010. *Pamario krašto vizija. Tapatumo ženklai*. Magistro baigiamasis darbas. Klaipėda, Klaipėdos universitetas, Gamtos ir matematikos mokslų fakultetas, Kraštovaizdžio architektūros ir aplinkos planavimo katedra.

Klumbytė Neringa. 2004. Dabarties istorijos paraščių žmonės: atsiminimai apie sovietmetį ir kasdienybės patirtys kaimo bendruomenėse, *Politologija* 3(35): 63–83.

Oliver-Smith Anthony. 1996. Anthropological Research on Hazards and Disasters, *Annual Review of Anthropology* 25: 303–328.

Oliver-Smith Anthony. 1998. Global Changes and the Definition of Disaster, Quarantelli E. L. (ed). *What is a Disaster? Perspectives on the Question*: 180–197. New York: Routledge.

Oliver-Smith Anthony. 2002. What is a Disaster: Anthropological Perspectives on a Persistent Question, Oliver-Smith A., Hoffman S. (eds.). *The Angry Earth: Disaster in Anthropological Perspective*: 18–35. London: Routledge.

Pelling Mark. 2001. “Natural Disasters?”, Castree N., Braun B. (eds.). *Social Nature: Theory, Practice and Politics*: 170–188. Oxford: Blackwell.

Petrošiūtė Nijolė. 2013. Be potvynių neišivaizduoja gyvenimo, *tv3.lt* 01 09. <<https://www.tv3.lt/naujiena/709197/be-potvyniu-neisivaizduoja-gyvenimo>> [žiūrėta 2013 04 23].

Potvyniai. 2011, *Nemuno deltos regioninis parkas*. <<http://www.nemunodelta.lt/16976/gamta/potvyniai.html>> [žiūrėta 2013 07 01].

Purvinas Martynas. 1992. Rusnė: gyvenvietės ir senieji pastatai pokario metais, Matulevičius A. ir kt. (red.). *Rusnė*:96–164. Vilnius: Mintis.

Purvinas Martynas. 2001. Pievininkų kaimai Nemuno deltoje, *Kultūros paminklai* 8: 155–169.

Purvinas Martynas. 2004. Etnografinių kaimų atrankos kriterijai, *Etninė kultūra* 4: 33–38.

Purvinas Martynas. 2006. Nemuno deltos istorinė raida, Purvinas M. ir kt. (red.). *Mažosios Lietuvos enciklopedija* 3: 264–265. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Purvinas Martynas. 2007. Pievininkų kaimai Pagėgių apylinkėse: tradicinės gyvenamosios bruožai ir gyvenviečių raida. *Liaudies kultūra* 4: 41–53.

Rocheleau Dianne E., Thomas-Slayter Barbara, Wangari Esthera. 1996. Gender and Environment. A Feminist Political Ecology Perspective, Rocheleau D. et al. (eds.). *Feminist Political Ecology. Global Issues and Local Experiences*: 3–23. London, New York: Routledge.

Sundberg Juanita. 2017. Feminist Political Ecology, Richardson D. (ed.). *The International Encyclopedia of Geography. People, the Earth, Environment, and Technology* 13: 1–12. Chichester, UK: John Wiley and Sons.

Valatkienė Lilija. 2013. Paskutinis Bismarcko-Žalgirių kaimo lietuvninkas Valteris Valenčius: kad suprastum pelkę, reikia joje gimti, *15min.lt* 08 24. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/paskutinis-bismarcko-zalgiriu-kaimo-lietuvninkas-valteris-valencius-kad-suprastum-pelke-reikia-joje-gimti-56-363014>> [žiūrėta 2013 08 24].

Ecological Vulnerability and Everyday Experiences in the Pamarys Flooded Area

Mykolė Lukošienė

Summary

Flooding in the *pamarys* (the locally used term for the flooded area in the Nemunas delta) is an annual phenomenon, when ice floes and ice jams in the River Nemunas and its tributaries, the Atmata and Skirvytė, make the water overflow and flood the area. Floods annually engulf roads and villages, cut off the entire island of Rusnė, and do a lot of damage to people's property; but it is also a great part of the local identity for people living in the *pamarys* flooded area. The floods are considered a symbol of the *pamarys*, part of the inevitability and the significance of the area.

The research was conducted in the town of Rusnė (located on an island), in single-farm villages between the towns of Šilutė and Rusnė, beside the flooded road, in flooded villages in the Šilutė and Pagėgiai regions, Galzdonai and Plaškiai, and in the not flooded villages of Usėnai and Pagramantis (Tauragė region). The fieldwork was multi-site and spread over a vast area. The research was done using qualitative research methodology which is usual in anthropological research, such as participant observation, ethnography, unstructured interviews, and informal conversations. Floods are usually researched in the geophysical sciences, scientists make prognostic maps, and therefore the social aspect of vulnerability is usually approached as a result, and not as a complex phenomenon. Therefore, this paper aims to interpret vulnerability in a complex, holistic approach, analysing and describing the experiences of people living in the flooded area. The term *vulnerability* used in this research is a characteristic of a person or group and their situation which influence their capacity to anticipate, cope with, resist and recover from the impact of a natural hazard (Blaikie, Cannon, Wisner, Davis 1994: 11).

By focusing on the everyday experiences of people living in the *pamarys* flooded area of the Nemunas, their relationship with nature, everyday problems and the challenges of living in difficult circumstances, the paper tried to grasp how local people experience floods, what the challenges are and how they are met, how people resolve flood-induced problems, and how resilience is shown in the community. In addition, an important part of the research was to show how people talk about the government's approach to nature, and how the previous Soviet (1944-1990) and German (1871-1945) regimes are remembered.

A theoretical approach has been adapted from the disaster anthropology perspective. Political ecological theory is a good analytical tool to investigate the human-nature-state axis. This theory reviews critically contesting practices of nature, and various attempts to conquer it as a problematic background. Vulnerability can be increased during a disastrous event, especially for marginalised or socially vulnerable groups, like the old and the lonely. Political ecology helps as an analytical approach in vulnerability research to dissect complex situations, where problems of society, nature, gender, power, politics, history and others are mixed and layered.

Living in the flooded area requires a special adaptation to the natural circumstances: people wait for the flood and prepare for it. Flooding may have advantages for the local people, as it can nurture the land and make it more fertile. The research revealed that people construe flooded areas differently; they feel more attention is paid by the media and the government to the town of Rusnė, and complain about the unequal provision of resources. According to local people who live in the research area, the problems of people living in other flooded zones are less public and important to the government; the main challenge in the floods is the flooded road connecting Šilutė with Rusnė, which cuts off the entire island. The intense situation of the flooding reveals deeper tensions, border-making practices in the community, power relations, and the role of the state. The decision to stay and live in areas that flood annually, according to locals, is irrational, and those who stay are lazy and disorganised. Local people are accustomed to living with floods; they often romanticise the surrounding nature, but the research revealed that people feel a lack of government help to effect a quicker resilience to flood damage.

Vulnerability is also influenced by emptying and ageing villages, which reduces the possibilities to recover after the flood. The research revealed that people think differently about the actions of the Soviet and German regimes towards nature and development, and together exhibited various attempts to control the often disaster-ridden nature. The Soviet period is considered a period of rushed and aggressive development, and forceful community building, which is often longed for by locals. The aggressive and stubborn approach to nature is symboli-

sed by the quick and affirmative destruction of ice jams, intensive road building, and meadow draining processes. These actions are considered signs of welfare, care and provision by the state. The period of German rule is not remembered as well as the Soviet period, but it is considered a period of peace. People recollect that the design of houses and the development of villages was well thought out and well adapted to the flooding; also, in comparison, people do not value the Soviet infrastructure and house building techniques, although the constant care provided by the Soviet state is remembered with nostalgia.

Another important aspect of this research is gender, which is common in political ecology. The research revealed that women feel an unequal workload during and after the flood. The actions and testimonies of women living in flooded areas showed that they feel unappreciated, the problems and challenges they encounter while reinstating the household after the annual flood are not considered as important as major problems, like flooded roads. The everyday experiences in the *pamarys* flooded area reveal a complex relationship between people, nature and the state, the inner workings of the community, and the display of ecological vulnerability.

Gauta 2017 m. sausio mėn.